TANULMÁNYOK

KRIZA JÁNOS ÖNÉLETRAJZA*

Én Kriza János születtem 1811. jún. 24-én Miklósvárszékben Nagy-Ajtán, hol édesatyám unitárius lelkész volt, mindössze 47 évig szolgálván azonegy eklézsiában. Édesanyám Bencze Borbára tősgyökeres székely; az atyám Torda megyében Torockó, e regényes, sziklák közé zárt helység szülöttje volt, hová én is 9 éves koromban vitettem tanulni az ottani jó hírben álló úgynevezett particulában, hol a syntactica classissal végeztem be a tanulást, öt évet töltvén e patriarchalis egyszerű erkölcsökkel díszes, egész Erdélyben öltözet- s lakásbeli szokásaikra nézve is megkülönböztetett kisded városban, melynek lakosai nagyrészt vasbányászatból, egy része vassal való kereskedésből s egy kisebb része földmívelésből él. Syntaxista koromban már kezdtem a verseléshez, s maig vannak fenn némely költeményeim azon időbül. 1825-ben a székelykeresztúri gymnasiumba vitt anyám a poetica és rhetorica classisokba egy akkor nagy hírben állott igazgató-tanár, Koronka József kezei alá; 4 évig voltam e szigorú tanár oktatása alatt, aki főleg a latin classi[cu]sokat, ezek közt Horatiust és Ovidiust tanította előszeretettel; belé is jöttem a latin distichonok készítésébe, így saphicusok sat. írásába is úgy, hogy néhány óra alatt sokszor az egész classisomnak megírtam az exercitiumaikat; egypárszor magyar versek készítésére is adott themát jó rectorunk, vagy caputokat hagyott ki Ovidiusból szabad magyar fordításra, vagy átdolgozásra. Azonban a magyar versekre nem kaptam oly szép Lectákat (excellenter, praeclare, opipare sat.), mint a latin versekre; sőt komolyan intett, hogy új, még szokatlan szókat használni óvakodjam. Ugyanis csak togatus koromban — mintegy 18 éves lehettem, midőn legelőször kaptam mintegy történetből kezemhez néhány újabbkori magyar írót, mint Kazinczy Ferenc, Fáy András, többre nem is emlékszem, hogy olvastam vagy ismertem volna 19 éves koromig. Torockói tanító koromban a biblián kívül — amelyből igen sokat olvasgattam nagykegyes nagyanyámnak — alig ismertem s olvastam egyéb könyvet, mint a Hármas Históriát, a Hét bölcs Mestereket és több más maradványát régi irodalmunknak, amelyek a torockói olvasgatni szerető népnél nyomtatásban vagy kéziratban nagy számmal találtattak. Sz.-keresztúri vendeák koromban megízelintvén egy-két újabbkori írónk bájoló művét, nagy mohón estem neki az új irodalom olvasásának 1829 óta, midőn kolozsvári collégiumunknak lettem togatus vagy egyenruhás diákjává.

* KerMagv XLVII. (1912), 40—45.

Már voltam [így!] önképző társulatok akkor e főiskolában, s azonnal társul felvéve írogatni kezdtem. Keresztúri deák koromban inkább csak névnapi s más alkalmi verseket tudtam vala írni.

Népdal s Epigramm voltak, amiknek írására nagy hajlamot éreztem mindig. S írtam volna is sokat, igen sokat, ha az akkoron nagy hatalommal fellépett Kritikai Lapok egy kis hűsítő vizet nem fecskendenek tüzes hajlamaim közé. — Szentiváni Misi barátom, egy nagy tehetségű ifjú, de igen is hajló a mások leckézésére, bírálatára. Nagy ellenzője volt a könnyű írásnak, a nyilvánosság előtt fellépésnek, s örökké szabta társai elé a kritikai törvényeket — s irgalmatlanul kritizálta, amit írogattak. Sokat tett ez, nem tagadhatni, az ízlés mívelésére, serkentett alaposabb tanulásra, de egynémelyiket igen is szorongóvá tett az írásban vagy attól végképp is elriasztott.

De visszatérek a collegiumi pályámra. A 4 évi philosophiai s theologiai tanfolyam végzése után két évig a kolozsvári reformatum collegiumban jogtanító Tunyogi alatt tanultam az itteni törvényeket, s 1835-ben a kolozsvári unitaria eklézsia költségén mint papjelöltje felmentem a berlini egyetemre, — csak ide — és semmi más egyetemre nem lehetett akkoriban menni magyar protestáns ifjúnak. Még csak Lipcsét sem volt szabad utunkba ejteni. Két évet töltöttem a berlini egyetemen theologia, philosophia stb. hallgatásával, nagyrészint beteges állapotban. *Belső emberem* — a *gyomrot* értem inkább, nem a felsőbb szellemi életorganumot — nem tudta kedvelleni az ottani életmódot, a rideg hegeli philosophia rendszere s még inkább az ő képére s hasonlatára alkotott theológiák sem igen ízlettek; elég, hogy 1837-ben ősszel hazajövén, egész esztendeig tartott nyavalyáskodásom, melyből leginkább a vízgyógy s a borszéki borvíz használata üdített fel, úgyhogy 1838 ősszel hozzákezdhettem a kolozsvári papi hivatalhoz.

Betegségem s emiatt folytonos szobábani ülésem időt s alkalmat adott a képzelődés játékinak korlátozatlan játszására, s mondhatom, hogy ami kevéset írtam életemben költeményfélét, csaknem mind e nyavalygós állapotomban írtam: mert egészséges állapotom éveiben sohasem volt elegendő időm s alkalmam arra, hogy komoly hivatalos és nem hivatalos teendőimen kívül még írói dolgokkal is foglalkozhassam.

Szíveskedjék ítélni a Nagyságos Úr. Már maga a *kolozsvári papság* egymagamnak elég bajt, lélek- és testrongáló foglalkozást adhatott, megjegyezve azt is, hogy gyakorlatlan lévén a szónoklásban a hivatal megkezdésekor, a kevesebb bajjal kidolgozott munkát kezdetben egész héten át kellett repetálgatnom, hogy felakadás vagy belésülés nélkül elszavalhassam. Aztán könnyebben is jött volna nékem mindig a versírás, mint a prózai dolgozás.

A *papi hivatal* mellé járult csakhamar 1840-ben mint ideiglenes tanárnak a *theológiai* tanok nagy részének tanítása, de előbb még az addig deákul tanított tantárgyaknak, egyszerre zsinatilag hozott végzés szerint, magyarul, mégpedig újabb kútfők után kidolgozása. Majd 1845-ben rendes theol. tanárrá is megtétettem, s azóta — még most püspök létemre is — tanárkodom s egyszersmind a papnöveldének vezetője vagyok.

Ehhez járult a consistoriumi jegyzőség vitele 1845-ig. S minthogy mind a papság, mind a tanárság után is kevés volt fizetésem, mellyel szaporodó családomat tisztességesen el nem tarthattam, gyermekeimet nem nevelhettem volna (házassági életre léptem volt 1842-ben néhai

unitárius tanár s egyházi főjegyző, a nyomtatott egyházi beszédeiről is ismeretes Füzi János leányával Borbárával); tehát kénytelen voltam a Méhes Sámuel által kiadott (úgy tetszik) Erdélyi Híradó mellett is segédkezni, még 1842 óta leginkább a „Külföldet" dolgozván, mely journalistaságom tartott majdnem szakadatlanul egész 1861-ig, midőn püspökké megválasztattam épp abban az alkotmányos szép verőfényes korszakban, mely egyszerre felvillanyozta volt a szabadságérzelmeket, s a több évig püspökhelyettesi hivatalt viselt Székely Mózes (a gondolkozástan írója) helyett a közbizalom engem karolt fel.

Ennyi hivatal — papi, tanári, jegyzői, journalistai — folytatása mellett — hozzá véve még csaknem folytonos nyavalyáskodó állapotomat — nem csuda, Nagyságos Úr, hogy nemigen lehettek kedv s reményim, sőt hogy elsüllyedt a költői ér, megszakadt, mint midőn a mély aknákba elveszítik az arany erét a bányászok, s nekem physikai időm sem maradt, hogy az elsüllyedt eret kereshessem s dolgozhassam, hogy a nyilvánosság elé hozhassak vagy egy aranystufát. Ami kevés üres időm maradt, vagy olvasásra — minek eleitől fogva a boldogulásig kedvelője voltam — vagy kicsiny mezei gazdaságom folytatására, vagy sétálgatásra használtam, s ez utóbbira szükségem is volt örökös gyomorszorulásaim, aranyereim miatt.

Kevés dolgozatim összegyűjtésére aligha kapok időt: nem is tudnám egyhamar megmondani, micsoda folyóiratokban sat. jelentek meg. Sok egyéb foglalkozásim özönében nem is érkeztem soha azon világra kibocsátott magzatimat felkeresgélni, hogy bámulgassam, mily bőrben, színben vannak, s nem tudom, fogok-e ezentúl is érkezni. Aztán oly kevesen is vannak, hogy nem érdemlik meg az összegyűjtést, mely még kirívóbbá tenné az ő számoknak csekély voltát. Legtöbbet adtam volt ki a *Remény*ben, melyet én szerkesztettem volt fenn említett betegségem évében, s az unitárius ifjúság nevében adtam ki. A Szentiváni Mihály által kiadott *Remény*ben is jelent meg néhány darabom. Az első *Remény*ben levő darabok, melyek álnév alatt vannak, egy-kettő kivételével, mind az enyimek. Az *Athenaeum*ban s a *Nemzeti Társalkodó*ban is jelentek volt meg némi eredeti és fordított dolgok.

1842-ben adtam volt ki Előfizetési Felhívást „Vadrózsa" című népköltészeti gyűjteményre, mely mintegy 8 ívre volt számítva, de a politikai világ nagy zajában elveszett kedvünk kiadhatására, aztán még akkor nem is voltam egészen tisztában arra nézve, mily elvek s módszer szerint szerkesszem azt a gyűjteményt. Székelyföldön járásom alatt jöttem véletlenül azon észleletre, mily sok ily régi kincs hever senkitől sem figyelve meg a nép alsó rétegeiben; s attól fogva *ez egyet* számtalan foglalatosságaim közepett sem vesztettem el szemeim elől, magam is gyűjtögettem mind a Székelyföldön jártamkor, mind pedig Kolozsvárt lakó sok székely férfi- és asszonyembereknél — majd a forradalom után következett években levelezésbe bocsátkoztam sok papi és világi rendű barátaimmal, s azoknak segédével [így!] nagy tárházát gyűjtöttem össze a „székelységeknek". E gyűjtést sok minden ágára kiterjesztettem a népéletnek, 1861-ben jött inkább eszembe a „Tájszók és szólásmódok" gyűjtése is. Lassankint tisztult bennem a gondolat úgy adni ki a népköltemények s szólásmódokat, oly hangejtéssel éppen, mint a nép kiejti — a virágot egész hímével, illatával mutatni be a közön-

ségnek —, a plántát úgyszólva azonmódúlag, mint a természet anyakeblén felvirult, állítni elé.

Gyulai Pál nagy tehetségű s tevékenységű írónk buzdítása és serkentgetése s gróf Mikó őnagyméltósága anyagi befolyása mozdította elő a Vadrózsák I-ső kötetének megjelenését 1863-ban. Célom volt a II-ik kötetet mindjárt a következő évben kiadni, mert készletem volt már akkor, csak nem elegendő egy akkora II-ik kötetre, kivéve a Tájszótárt, aminek gyűjtését szakadatlanul folytattam és intéztem — azonban az anyagi segély hiánya mind késleltette eddiglen a kiadását. Az Akadémia is ugyan nagylelkűen pártolt, 60 darabot vásárolván meg, mikért 150 ftot kaptam, megígérvén a II-ik kötetből is 60-nak megvásárlását, azonban míg legalább a nyomdai előköltségekre 6 vagy 7 száz ft nem lesz kezemben, nem lehet a nyomtatáshoz hozzákezdenem: mert múlhatlanul itt helyben kell a nyomtatást intéznem és felügyelnem a javítás aprólékos bajai miatt. Pesti kiadónak bármi előnyös feltételek alatt nem adhatom át, nehogy sok hibával jöjjön ki a corrigálásnak eléggé nem ellenőrizhetése miatt. Most arra a gondolatra jöttem, hogy előfizetési útját kísértsem meg, miből pár száz ftot kapok, s az államsegély megnyerése folytán püspöki fizetésem is fogván emeltetni, képesítve leszek pár száz forintot a magaméból is kockáztatni, s részint az Akadémia adományát kipótolni, amit az élet szükségletei miatt kényszerültem elkölteni.

Irodalmi munkásságom nagy részét egyházi s iskolai könyvek vették igénybe. A theológiának több ágait dolgoztam ki, amiket tanítottam s tanítok. „A keresztény vallás elemei" című kis kátém több kiadást ért, s minden iskolákban, még némely más vallásúakéban is taníttatik az elemi osztályokban. Emellett több zsinati s más ünnepélyi szent beszédek. B. Kemény Zsigmonddal kiadtam volt a korán elhalt Szentiváni Mihály beszélyeinek egy részét. Hivatalom csoportos és folytonos foglalkodásai miatt legfeljebb esti s éjjeli órákat szentelhetek olykor irodalmi dolgokra. Hogy valamit producáljak, egyházi, sőt házi zajos nyughatatlan életem miatt sem volt arra módom s érkezésem. Egyedül a népköltési gyűjtések tették pihenő óráimnak soha félbe nem szakadó foglalkozását s szerezték legédesebb élveimet is. Ez érdekből, e célból levelezni sok meghitt barátaimmal már életem kedves megszokásává, nélkülözhetetlen gyönyörévé lett — ezzel pepecselni, a gyűjtelékeket rendezni, szerkeszteni nekem mindennapi üdítés, amikor csak ezzel is lehet élnem.

EMLÉKEZÉS KRIZA JÁNOS PÜSPÖKRE, HALÁLÁNAK 100. ÉVFORDULÓJÁN

A püspöki székben Dávid Ferenc 21. utóda, Kriza János ezelőtt 100 évvel, 1875. március 26-án, 64 éves korában váratlanul hunyt el. Hét év múlva, 1882. július 30-án a kolozsvári Unitárius Kollégium ifjúsági önképzőköre nagyajtai szülőházát emléktáblával jelölte meg. A